

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ

ГИБЕЦЬ ОЛЕНА ПАВЛІВНА

УДК 82-14.091:[821.161.2+821.161.1

**ВЕРСИФІКАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ РАННЬОЇ ЛІРИКИ
А. АХМАТОВОЇ ТА Л. КОСТЕНКО**

035.01 українська мова та література

Автореферат

дипломної роботи на здобуття академічного ступеня
магістра філології

Миколаїв – 2020

Робота виконана на кафедрі української філології, теорії та історії літератури Чорноморського національного університету імені Петра Могили.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор

ДАНИЛЕНКО Ірина Іванівна

Чорноморський національний університет

імені Петра Могили

професор кафедри української філології,

теорії та історії літератури

danir2512@gmail.com

Рецензент:

кандидат філологічних наук, старший викладач

ФІЛОНЕНКО Олександра Геннадіївна

Чорноморський національний університет

імені Петра Могили

старший викладач кафедри англійської філології

Oleksandra.Filonenko@chmnu.edu.ua

Захист відбудеться 25 лютого 2020 року о 9⁰⁰ годині в Чорноморському національному університеті імені Петра Могили за адресою: 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.

Автореферат підготовано 16 лютого 2020 р.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність. Дослідження теорії та історії вірша було та залишається одним із важливих завдань сучасного українського віршознавства. За останні роки простежується помітне поживлення наукового інтересу до комплексного детального аналізу поезій письменників, які своєю творчістю вплинули на віршову культуру в Україні. Однією з таких стала Ліна Костенко. Її поезія завжди перебувала та перебуває в центрі уваги критиків та дослідників літератури. Творчість Ліни Костенко досліджувало багато науковців, серед них: Л. Первомайський, В. Базилевський, М. Гольберг, М. Ільницький, І. Качуровський, Н. Костенко, О. Башкірова, В. Моренець, В. Панченко, В. Шелест та інші.

Значна кількість праць, присвячених аналізу творчості поетеси, торкається питань стилістики, образності, семантики, зокрема, особливостей інтерпретації й змалювання минулого, спільного та відмінного із творчістю інших шістдесятників. При цьому дуже часто поза увагою науковців залишається версифікаційна майстерність Ліни Костенко. На окремі особливості ритмомелодики поетеси звертали свою увагу В. Брюховецький та І. Качуровський, здійснили віршознавчий аналіз окремих збірок Наталя Костенко та Ольга Башкірова.

У своєму прагненні дослідити поетику вірша Л. Костенко ми виходимо з того, що її особливості найкраще вияскравлюються у слушному порівнянні. З огляду на те, що деякі дослідники, зокрема Л. Лимонова, зазначає, що у творчості Ліни Костенко простежується спорідненість із творчістю Анни Ахматової, ми зосередилися й на матеріалі ранньої поезії російської поетеси. На нашу думку, про спорідненість творчості двох поетес може говорити спільність у їхньому світовідчутті, реалізована у поезії схожими мотивами, художніми принципами та прийомами. Оскільки і Анна Ахматова, і Ліна Костенко розпочинали свою творчість на межі століть (А. Ахматова на рубежі XIX – XXст., а Л. Костенко – XX – XXI ст.), то в їхній поезії простежується також мотив катастрофічного, навіть

апокаліптичного, мотив розриву часів. Все це дає підставу для проведення компаративного аналізу поезики вірша двох поетес в обраних нами аспектах.

Дослідженням творчості Анни Ахматової займалось багато науковців, зокрема: В. Адмоні, В. Жирмунський, Б. Ейхенбаум, Л. Кіхней, І. Єрохіна та багато інших. Але праць, присвячених.

Мета нашого дослідження – з'ясувати особливості версифікаційної техніки найбільш впливового поета сучасної української літератури Л. Костенко у порівнянні з її видатною попередницею в російській поезії А. Ахматовою на матеріалі їхньої ранньої поезії – поезії періоду їхнього творчого становлення. Це, вважаємо, допоможе розібратись у питаннях традиції та новаторства, творчих зв'язків та авторської самобутності насамперед Л. Костенко.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати наступні **завдання**:

- з'ясувати особливості метрики та ритміки ліричної поезії раннього періоду А. Ахматової та Л. Костенко у порівнянні (компаративний аспект);
- з'ясувати особливості строфіки і фоніки ліричної поезії раннього періоду А. Ахматової та Л. Костенко у порівнянні (компаративний аспект);
- проаналізувати особливості поетичного синтаксису у А. Ахматової та Л. Костенко (порівняльний аспект).

Предметом дослідження є версифікаційні особливості (метрика, ритміка, строфіка, віршовий синтаксис) поезії Анни Ахматової і Ліни Костенко.

Об'єкт дослідження – рання лірика Анни Ахматової та Ліни Костенко.

Матеріал дослідження: збірки віршів Анни Ахматової «Вечер» (1912), «Чётки» (1914) та збірки Ліни Костенко «Проміння землі» (1957), «Вітрила» (1958). Вибір матеріалу обумовлений тим, що вказані книги двох авторок становлять собою їхні найперші поетичні збірки, у яких простежується, зокрема, спільність мотивів та художніх форм.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що досі не було здійснено комплексного компаративного аналізу поезики ранньої лірики А. Ахматової та Л. Костенко, з урахуванням усіх версифікаційних особливостей. Також у роботі вперше було акцентовано й досліджено особливості віршового синтаксису ранньої поезії А. Ахматової та Л. Костенко.

Теоретико-методологічною базою дипломної роботи є праці вітчизняних та зарубіжних дослідників із теорії літератури, що насамперед присвячені ліриці й питанням віршознавства (Лідія Гінзбург, В. Жирмунського, Б. Ейхенбаума, І. Качуровського, Н. Костенко, О. Башкірової, І. Даниленко, історії української літератури (І. Дзюби, С. Наливайка), історії російської літератури (М. Гаспарова, М. Гумільова).

Методи дослідження. Під час огляду історії дослідження матеріалу, опрацювання наявних віршознавчих концепцій використано загальнонаукові *методи аналізу, синтезу, узагальнення та порівняння. Компаративний підхід*, із застосуванням *контактно-генетичного методу*, дав можливість виявити загальне та особливе у творчості А. Ахматової та Л. Костенко. *Статистичний* метод дослідження використовувався під час вивчення кількісних показників версифікаційних особливостей, а також під час узагальнення та підведення підсумків дослідження.

Основні положення роботи **апробовано** на XXII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Могилянські читання – 2019: Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти», за результатами якої видано наукову статтю: Версифікаційні особливості ранньої лірики А. Ахматової та Л. Костенко (постановка проблеми). *Студентські наукові студії: Молодіжний науковий журнал. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2020. Випуск 37 (81). с. 117-120.*

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету, об'єкт, предмет і основні завдання, розкрито наукову новизну.

У розділі 1 «Рання поезія А. Ахматової та Л. Костенко: загальні тенденції» визначено основні риси літературного процесу в російській літературі початку 1910-х років та місце ранньої лірики А. Ахматової у ньому. З'ясовано основні принципи побудови поезії А. Ахматової у період її творчого становлення.

Серед російських науковців, що цікавились ранньою творчістю А. Ахматової, можна виокремити Б. Ейхенбаума, В. Жирмунського, В. Адмоні, Ю. Тинянова, М. Кульміна, М. Гумільова та ін..

Зазначено значення ранньої поезії Л. Костенко для української літератури другої половини 1950-х років у порівнянні з поезією інших поетів-шістдесятників. Описано основні мотиви ранньої лірики.

Дослідженням ранньої творчості Л. Костенко займалось багато науковців, а саме: Л. Первомайський, І. Дзюба, В. Брюховецький, Н. Костенко, Ю. Барабаш та інші.

У розділі 2 «Версифікаційний репертуар А. Ахматової та Л. Костенко» здійснено компаративний аналіз поезій з перших збірок А. Ахматової та Л. Костенко.

Визначено, що у ранній творчості обидві поетеси тяжіють до класичного струменю, найчастіше вживаним виступає ямб. На основі класифікації ритмічних форм ямбу чотиристопного К. Тарановського та класифікації ритмічних форм Я5 Н. Костенко, визначено які різновиди найчастіше зустрічаються у ранній поезії А. Ахматової та Л. Костенко.

З'ясовано, що класичні трискладові розміри у ранній творчості поетес найчастіше використовуються у поліметричних композиціях та переходових метричних формах, монометричних віршів написаних трискладовими розмірами зустрічається лише декілька у збірках А. Ахматової.

Також, з'ясовано, що обидві поетеси активно користуються некласичними розмірами, зокрема дольниковими формами. Вони широко представлені і як самостійні розміри, що створюють структуру

монометричних поезій, і як компоненти поліметричних конструкцій чи переходових метричних форм.

Після аналізу поезій, було визначено, що більшість поезій перших збірок А. Ахматової та Л. Костенко – це строфічні тексти. Зазначено, що найчастіше поетеси використовують перехресне римування, з чергуванням чоловічих та жіночих рим. Однак, досить часто зустрічаються і приклади використання чергування жіночих та дактилічних рим.

Проаналізувавши особливості поетичного синтаксису ранніх збірок А. Ахматової, було визначено, що авторки широко використовують майже увесь спектр стилістичних прийомів, що відомий світовій літературі.

Нами було проаналізовано 186 поезій, з них – 94 поезії Л. Костенко та 92 поезії А. Ахматової.

ВИСНОВКИ

У ході нашого дослідження версифікаційних технік Ліни Костенко та Анни Ахматової на матеріалі їхньої ранньої ліричної поезії – відповідно збірок «Вечер» (1912,) «Четки» (1914) та «Проміння землі» (1957), «Вітрила» (1958) – ми отримали конкретні результати й дійшли таких висновків.

1. Аналіз особливостей метрики й ритміки ранньої лірики А. Ахматової та Л. Костенко, показав, що найбільш популярним метром *серед класичних двоскладових розмірів* у перших збірках поетес є ямб. Він використовується майже у 50% поезій кожної авторки.

Зокрема, у збірці «Вечер» А. Ахматової лідируючу позицію посідає Я4 (Я4 зустрічається у 8-ми монометричних поезіях, Я5 – у 6-ти поезіях). У більшості її поезій Я4 виступає самостійним розміром, формуючи структуру монометричних віршів («...А там мой мраморный двойник...», «И мальчик...», «Мне больше ног моих не надо...», «Обман», «Вечерняя комната», «Сегодня мне письма не принесли...», «Надпись на неоконченном портрете», «Вере Ивановой-Шварсалон»). У збірці «Четки» А. Ахматова продовжує активно користуватись Я4 (він зустрічається у п'яти

монометричних поезіях), однак у цій збірці, порівняно зі збіркою «Вечер», поетеса починає активніше використовувати Я5, але він не виступає самостійним розміром, а зустрічається лише як компонент поліметричних композицій.

У першій збірці Л. Костенко «Проміння землі» превалюють Я4 і Я5 (Я4 зустрічається у 7 монометричних поезіях, Я5 – у 5) і зустрічається лише один монометричний текст, написаний хореем з чергуванням 5-ти та 4-стопових рядків («Я була маленька і стривожена...»). Щодо ритмічної форми Я4, то у Л. Костенко найактивніше використовується четвертий тип (з пірихієм на III стопі: $\cup\text{---}\cup\text{---}\cup\cup\cup\text{---}$), а от у А. Ахматової найактивніше використовується перший тип (повнонаголошена: $\cup\text{---}\cup\text{---}\cup\text{---}\cup\text{---}$) ритмічної форми Я4.

Вживання інших ямбічних розмірів (зокрема, Я2, Я3 та Я6) є епізодичним і зустрічаються у поліметричних композиціях, де, утім, становлять поодинокі випадки.

Класичні трискладові розміри ранніх збірок А. Ахматової та Л. Костенко здебільшого зустрічаються у поліметричних композиціях, які відповідають двом різновидам: КЛ + КЛ та НКЛ + КЛ. Але зустрічаються виключення, наприклад, у збірці «Вечер» А. Ахматова використовує Ан3 та Ам3 у трьох монометричних віршах («Любовь», «В Царском Селе» і «Подорожаніе И. О. Анненскому») та у збірці «Четки» зустрічається один вірш написаний Ан3 («Вижу выцветший флаг над таможней...»).

Особливе місце у ранній творчості А. Ахматової та Л. Костенко посідає *некласичний тонічний вірш*, зокрема *дольники*. Так, у Ахматовій поезії, написані дольником, становлять майже половину від загальної кількості віршів збірки «Вечер». Найактивніше дольники, а саме: Дн3 та Дн4, – використовуються у переходових метричних формах (збірка «Вечер»: «Муж хлестал меня...» – ПМФ Х4 – Дн3; «Я пришла сюда...» – ПМФ Дн3 – Х4; «Белой ночью» – ПМФ Дн3 – Я3; збірка «Четки»: «Все мы бражники...» ПМФ Дн3 – Я3; «Мальчик сказал мне...» ПМФ Дн3, Дн4 – Я4; «Голос

пам'яті» ПМФ Дн4 – Я4; «Высокие своды костела» ПМФ Дн3 – Я3 та ін.) та поліметричних композиціях (збірка «Вечер»: «Любовь покоряет...»; збірка «Четки»: «Сколько просьб у любимой всегда...», «Здравствуй!», «Каждый день», «Бессонница» та ін.). Однак не втрачають свої активності і у монометричних композиціях («Смуглый отрок продил по аллеям...» – Дк3; «Сжала руки...» – Дк3; «Песня последней встречи» – Дк3 та інші).

У Л. Костенко дольники зустрічаємо здебільшого у монометричних віршах збірки «Проміння землі» («Є велике щастя – стрічати...» – Дк3, «Мое сердце, мабуть, болітиме...» – Дк3), а також досить – у переходових метричних формах («Вулиця Солов'їнка» – ПМФ Дк4 – Ан3; «Я в людей не проситиму сили...» – ПМФ Ан3 – Дк 3) та поліметричних композиціях («В краєзнавчому музеї», «Художник», «Ще трохи – і літ юнацьких...»). У збірці «Вітрила» вони також не втрачають свій регулярний характер.

У використанні численних ПМФ (поліметричних форм) розкривається ще одна грань таланту А. Ахматової та Л. Костенко. У своїх збірках А. Ахматова найчастіше використовує перехідні метричні схеми Дн3/Дн4 → Я3/Я4 і навпаки та Дн3 → Ан3 і навпаки.

ПМФ збірок «Проміння землі» та «Вітрила» Л. Костенко можна розподілити на дві схеми: КЛ → НКЛ і НКЛ → КЛ. Найбільш популярною у збірці «Проміння землі» є перехідна метрична форма від Дн3 до Ан3 і навпаки. У «Вітрилах» Костенко продовжує використовувати таке поєднання. Саме таке використання переходу класичного трискладового метра у дольникові форми і відтворює говірну інтонацію, що властива поезії Л. Костенко. Поєднання дольників з класичними двоскладовими та трискладовими розмірами приваблюють своєю пластичністю та динамізмом.

Поліметричні композиції збірок «Вечер», «Четки» А. Ахматової та «Проміння землі» Л. Костенко становлять приклади мікрополіметрії (за М. Л. Гаспаровим), тобто від зміни розміру не змінюється сюжет твору. Однак у збірці «Вітрила» Л. Костенко починає освоювати макрополіметрію,

прикладом чого виступає ліро-епос цього періоду, а саме поеми «Дума про ти камені» та «Казка про Мару».

2. Аналіз особливостей *строфіки* та *фоніки* перших ліричних збірок А. Ахматової та Л. Костенко, показав, що більшість поезій зазначених збірок це строфічні твори. Астрофічними у збірках А. Ахматової виступають вісім поезій (збірка «Вечер»: «Хочешь знать», «Он любил», «Три раза...», «Кукушка»; збірка «Четки»: «Смятение», «Дал Ты мне...», «Здравствуй!», «Отрывок из поэмы»). У Л. Костенко лише два твори цього періоду астрофічні («В краєзнавчому музеї», «Сміх»). Переважна більшість поезій у збірках російської та української поетес має катренову побудову, перехресне римування, найактивніше використовується схема *AbAb*.

Однак ні А. Ахматова, ні Л. Костенко не обмежується традиційними формами, спираючись на здобутки класичного віршування, вони створюють оригінальні строфічні малюнки.

3. Проаналізувавши особливості *поетичного синтаксису* ранніх збірок А. Ахматової та Л. Костенко, дійшли висновку, що обидві авторки широко використовують майже весь спектр стилістичних прийомів, відомий світовій літературі від античності до ХХ століття включно.

Зокрема, А. Ахматова у своїх перших збірках вельми активно користується прийомом *анжамбеман*, який наявний і у віршах збірки «Вечер» («Синий вечер...», «Я пришла сюда...», «Похороны» та ін.), і у збірці «Четки» («Я научилась просто, мудро жить...», «Я пришла тебя сменить, сестра...», «Подражание И. О. Анненскому», «Высокие своды костела...» та ін.). У збірках зустрічаються усі три різновиди перенесень, однак найактивніше поетеса використовує *contre-rejet*. У такий спосіб поетеса урізноманітню інтонацію вірша, акцентуючи увагу на ключових словах.

Цей прийом використовує і Л. Костенко (див.: «Зустріч», «На старовинній ратуші...», «Десята дорога», «Давно створились ріки...», «Лідія Койдула на чужині»). Більшою продуктивністю також відзначається *contre-rejet*. Втім, за нашими спостереженнями, у ранній ліриці української поетеси

він є менш популярним, ніж у російської. Можливо, така відмінність пов'язана з тим, що на ранню творчість А. Ахматової великий вплив здійснила французька література, у якій цей прийом був широко вживаним. Також можемо припустити, що Л.Костенко знайшла інший спосіб інтонаційного вірша – більш активне використання поліметричних композицій.

Поряд з віршовим переносом обидві поетеси широко використовують такі художні прийоми виразності, як *риторичні запитання, риторичні звертання, анафори* тощо. Особливу увагу привертає використання *apocіoneзи*, що у більшості випадків передає хвилювання ліричної героїні, або використовується для того, аби читач сам продовжив розпочату у вірші думку.

Назагал здійснений компаративний аналіз віршової поетики А.Ахматової та Л.Костенко їхнього раннього періоду творчості підтвердив припущення деяких дослідників про схожі риси у використанні ними художніх прийомів. Але водночас наше дослідження дозволило усвідомити і конкретизувати особливості їхнього індивідуального стилю на рівні віршової композиції.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ

Гибець О. П. Версифікаційні особливості ранньої лірики А. Ахматової та Л. Костенко (постановка проблеми). Студентські наукові студії: Молодіжний науковий журнал. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2020. Випуск 37 (81). с. 117-120.

АНОТАЦІЯ

Гибець О. П. Версифікаційні особливості ранньої лірики А. Ахматової та Л. Костенко.

Дипломна робота на здобуття наукового ступеня магістра філології за спеціальністю 035.01 – українська мова та література. – Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Миколаїв, 2020.

Останнім часом в українському літературознавстві простежується поживлення наукового інтересу науковців до комплексного аналізу поезій письменників, що своєю творчістю вплинули на віршову культуру України. Саме такою поетесою стала Ліна Костенко. У прагненні дослідити поетику ранніх віршів Л. Костенко ми виходимо з того, що її особливості найкраще вирізняються у порівнянні. Оскільки деякі дослідники простежують спорідненість творчості Л. Костенко з творчістю А. Ахматової, ми зосередилися й на матеріалі ранньої поезії російської поетеси.

Наше дослідження спрямоване на з'ясування версифікаційних технік Л. Костенко у порівнянні з її видатною попередницею в російській поезії А. Ахматовою, матеріалом дослідження слугували перші збірки поетес, у яких розміщені поезії періоду їхнього творчого становлення. У дипломній роботі розглянуто ранню лірику А. Ахматової у контексті російської літератури 1910-х років, ранню лірику Л. Костенко у контексті української літератури другої половини 1950-х років, визначено та порівняно особливості метрики, ритміки, строфіка та фоніки ранніх збірок А. Ахматової та Л. Костенко та визначено специфіку поетичного синтаксису ранньої лірики поетес.

Дипломна робота складається із вступу, двох розділів, висновків та списку використаної літератури.

Ключові слова: *версифікація, А. Ахматова, Л. Костенко, метрика, ритміка, строфіка, фоніка, поетичний синтаксис, стилістичні фігури.*

SUMMARY

Olena Hybets. Versification features of A. Akhmatova and L. Kostenko's early lyric poetry.

Thesis for the Academic Degree of the Master of Philology in Speciality 035.01 – Ukrainian Language and Literature. – Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, 2020.

Recently in Ukrainian literary studies there is a renewed scientific interest of scientists in the complex analysis of poetries of writers who influenced the

poetic culture of Ukraine with their creativity. It was Lina Kostenko who became such a poetess. In an effort to examine the poetics of L. Kostenko's early poems, we proceed from the fact that its features are best distinguished by comparison. As some researchers trace the affinity of L. Kostenko's work with that of A. Akhmatova, we have also focused on the material of early poetry of Russian poetess.

Our research is aimed at clarifying the versification techniques of L. Kostenko in comparison with its prominent predecessor in Russian poetry, A. Akhmatova, the material of the study was the first collections of poets, which contained poetry of their creative formation. The thesis deals with the early lyrics of A. Akhmatova in the context of Russian literature of the 1910s, the early lyrics of L. Kostenko in the context of Ukrainian literature of the second half of the 1950s, peculiarities of metrics, rhythmic, strophic and phonic of the early collections of A. Akhmatova and L. Kostenko were determined and compared, and the specificity of the poetic syntax of the early poetry of the poets was determined.

Degree work includes an introduction, two chapters and the list of references.

Keywords: *versification, A. Akhmatova, L. Kostenko, metrics, rhythmic, strophic, phonic, poetic syntax, stylistic figures.*